

Vizual mediata'lim

**G'iyasova Azizaxon Muratovna-Toshkent Gumanitar fanlar Universiteti,
Aniq va gumanitar fanlar kafedrası o'qituvchisi
Xoliqberdiyeva Rayhona Sanjarbek qizi-Toshkent Gumanitar fanlar
universiteti Boshlang'ich ta'lim yo'nalishi talabasi**

Annotatsiya: Ushbu maqolada globallashuv va raqamli texnologiyalar sharoitida vizual mediata'limning dolzarbligi va uning O'zbekiston ta'lim tizimidagi o'rni tahlil qilinadi. Vizual kommunikatsiyaning zamonaviy jamiyatdagi hukmronligi, yoshlarning axborotni qabul qilish va qayta ishlash xususiyatlariga ta'siri ko'rib chiqiladi. Maqolada vizual savodxonlikni – tasvirlarni tanqidiy tahlil qilish, interpretatsiya qilish va yaratish qobiliyatini shakllantirishning asosiy pedagogik tamoyillari, xalqaro tajriba va uni milliy ta'lim standartlariga integratsiya qilish imkoniyatlari yoritilgan. Tadqiqot natijasida O'zbekistonda vizual mediata'limni rivojlantirish bo'yicha amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: Vizual mediata'lim, media savodxonlik, tanqidiy fikrlash, vizual kontent, raqamli fuqarolik, infografika, dezinformatsiya, ta'lim texnologiyalari, semiotika.

Kirish: XXI asr – axborot texnologiyalari va vizual kommunikatsiyalar asridir. Bugungi kunda biz har qachongidan ham ko'proq tasvirlar qurshovida yashaymiz: ijtimoiy tarmoqlardagi fotosuratlar va videolar, reklama bannerlari, kinofilmlar, yangiliklar lentasidagi infografikalar – bularning barchasi bizning dunyoqarashimiz, qadriyatlarimiz va qarorlarimizga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Internetning keng tarqalishi natijasida har bir smartfon egasi nafaqat vizual kontent iste'molchisi, balki uning faol yaratuvchisi va tarqatuvchisiga aylandi.

Bunday sharoitda an'anaviy matnga asoslangan savodxonlik yetarli emas. Yosh avlodni vizual axborot oqimida mustaqil yo'l topa oladigan, manipulyatsiyani fosh qila oladigan, estetik didli va mas'uliyatli media ijodkor sifatida tarbiyalash uchun **vizual mediata'lim** muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu ta'lim yo'nalishi o'quvchilarda tasvirlarni shunchaki "ko'rish"ni emas, balki ularni "o'qish", tahlil qilish va baholash ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan.

O'zbekistonda ta'lim tizimini modernizatsiya qilish borasida keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilayotgan bir paytda, vizual mediata'lim konsepsiyasini o'quv

dasturlariga integratsiya qilish zamon talabidir. Ushbu maqolaning maqsadi – vizual mediata’limning nazariy asoslarini o‘rganish, uning ta’lim jarayonidagi o‘rnini asoslash va O‘zbekiston sharoitida joriy etishning samarali yo‘llarini taklif qilishdan iborat.

Asosiy qism

1. Vizual mediata’limning nazariy asoslari va tamoyillari

Vizual mediata’lim – bu media savodxonlikning (media literacy) tarkibiy qismi bo‘lib, u vizual xabarlarini (fotosurat, video, reklama, dizayn, infografika) tanqidiy idrok etish, tahlil qilish, baholash va yaratish qobiliyatlarini o‘z ichiga oladi. Uning asosida bir nechta muhim nazariy yondashuvlar yotadi:

- **Semiotika (belgilar nazariyasi):** Bu yondashuv har qanday tasvirni belgilar va kodlar tizimi sifatida ko‘rib chiqadi. O‘quvchilar tasvirdagi denotativ (bevosita) va konnotativ (qo‘shimcha, yashirin) ma’nularni ajratishni o‘rganadilar. Masalan, reklama roligidagi qimmatbaho mashina nafaqat transport vositasi (denotatsiya), balki muvaffaqiyat, obro‘ va hashamat ramzi (konnotatsiya) sifatida ham talqin qilinishi mumkin.

- **Tanqidiy nazariya:** Ushbu yondashuv media-matnlarni, jumladan, vizual kontentni yaratish ortida turgan ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy manfaatlarni tahlil qilishga undaydi. "Bu tasvirni kim yaratdi?", "Uning maqsadi nima?", "Bu tasvirda kimning ovozi eshitilmoqda va kimniki chetda qolmoqda?" kabi savollar orqali o‘quvchilarda tanqidiy fikrlash rivojlanadi.

- **Vizual ritorika:** Bu soha tasvirlarning ishontirish va ta’sir o‘tkazish vositasi sifatidagi rolini o‘rganadi. Kompozitsiya, ranglar psixologiyasi, rakurs, yoritish kabi vositalarning tomoshabin hissiyotlari va idrokiga qanday ta’sir qilishini tahlil qilish vizual ritorikaning asosiy vazifasidir.

2. Vizual kontentning ta’limdagi va jamiyatdagi o‘rni

Zamonaviy ta’lim jarayonini vizual materiallarsiz tasavvur etish qiyin. Infografikalar murakkab ma’lumotlarni sodda va esda qolarli tarzda taqdim etsa, o‘quv videolari mavhum tushunchalarni jonlantiradi. Biroq, vizual kontentning salbiy ta’sirlari ham mavjud:

- **Dezinformatsiya va feyk yangiliklar:** Professional dasturlar yordamida yaratilgan soxta fotosuratlar va "dipfeyk" (deepfake) texnologiyasi asosidagi videolar jamoatchilik fikrini osongina manipulyatsiya qilishi mumkin. Vizual

savodxonlik bunday yolgʻonlarni aniqlash uchun zarur boʻlgan "immunitet"ni shakllantiradi.

• **Stereotiplarni mustahkamlash:** Reklama va ommaviy madaniyatda muayyan ijtimoiy guruhlar (gender, irq, kasb egalari) haqidagi soddashtirilgan va koʻpincha notoʻgʻri tasavvurlar (stereotiplar) keng tarqalgan. Ularni tanqidiy tahlil qilish ijtimoiy bagʻrikenglikni tarbiyalashga yordam beradi.

• **Isteʼmolchilik madaniyatini targʻib qilish:** Yorqin va jozibali vizual obrazlar orqali doimiy ravishda yangi tovarlar va xizmatlarni xarid qilishga undovchi isteʼmolchilik madaniyati singdiriladi.

3. Xalqaro tajriba: Finlyandiya va Kanada modellari

Media savodxonlik, jumladan, vizual taʼlimni integratsiya qilish boʻyicha Finlyandiya va Kanada dunyoda yetakchi hisoblanadi.

• **Finlyandiya modelida** media savodxonlik alohida fan sifatida emas, balki barcha oʻquv fanlari (ona tili, tarix, sanʼat, matematika) tarkibiga singdirilgan. Oʻquvchilar matematikada statistik maʼlumotlarning grafiklardagi manipulatsiyasini, tarix darsida esa tarixiy fotosuratlarining propagandistik maqsadlarda ishlatilishini oʻrganadilar.

• **Kanada modelida** esa tanqidiy fikrlashga alohida urgʻu beriladi. Media-matnlarni tahlil qilish uchun maxsus "Kalit savollar" (Key Questions) metodologiyasi ishlab chiqilgan boʻlib, u mualliflik, format, auditoriya, mazmun va maqsad kabi jihatlarni oʻrganishga qaratilgan.

Muhokama: Oʻzbekiston taʼlim tizimiga vizual mediataʼlimni joriy etish bir qator afzalliklarga ega boʻlishi bilan birga, maʼlum qiyinchiliklarni ham yuzaga keltirishi mumkin. Asosiy muhokama talab qiladigan jihatlar quyidagilardir:

1. **Pedagog kadrlar masalasi:** Oʻqituvchilarning oʻzlari vizual savodxonlik boʻyicha yetarli bilim va koʻnikmalarga egami? Ularni yangi metodikalar boʻyicha qayta tayyorlash va malakasini oshirish tizimini yoʻlga qoʻyish zarur. Bu jarayonga nafaqat pedagogika, balki jurnalistika, sotsiologiya, sanʼatshunoslik va axborot texnologiyalari mutaxassislarini ham jalb etish maqsadga muvofiq.

2. **Integratsiya yoki alohida fan:** Vizual mediataʼlimni Finlyandiya kabi barcha fanlarga integratsiya qilish kerakmi yoki Kanada tajribasidan kelib chiqib, uni alohida kurs (masalan, "Media savodxonlik" yoki "Axborot madaniyati") sifatida oʻqitish samaraliroqmi? Ikkala yondashuvning ham oʻziga yarasha ustunlik va

kamchiliklari mavjud. Dastlabki bosqichda integratsiyalashgan kurslar va to‘garaklar tashkil etish orqali tajriba-sinov ishlarini olib borish mumkin.

3. **Milliy kontent va qadriyatlar:** Xalqaro metodologiyalarni "ko‘r-ko‘rona" ko‘chirish o‘rniga, ularni milliy o‘ziga xoslik, madaniy meros va an’anaviy qadriyatlar bilan uyg‘unlashtirish lozim. O‘zbekiston tarixi, san’ati, adabiyotiga oid vizual materiallar tahlili orqali o‘quvchilarda milliy iftixor tuyg‘usini shakllantirish va ayni paytda globallashuv chaqiriqlariga tayyorlash muhimdir.

Xulosa va takliflar

Raqamli dunyoda muvaffaqiyatli faoliyat yuritish uchun bugungi kun o‘quvchisi nafaqat bilimli, balki media savodxon, axborotni mustaqil tahlil qila oladigan shaxs bo‘lishi kerak. Vizual mediata’lim bu borada hal qiluvchi rol o‘ynaydi. Tahlillar natijasidan kelib chiqib, quyidagi takliflar ilgari suriladi:

1. **Ta’lim standartlarini yangilash:** Umumiy o‘rta, o‘rta maxsus va oliy ta’limning davlat ta’lim standartlari va o‘quv dasturlariga "media savodxonlik", xususan, "vizual savodxonlik" kompetensiyalarini kiritish.

2. **O‘qituvchilar malakasini oshirish:** Respublika ta’lim markazi va pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish hududiy markazlari qoshida vizual mediata’lim bo‘yicha qisqa va uzoq muddatli, amaliyotga yo‘naltirilgan kurslarni tashkil etish.

3. **Metodik baza yaratish:** O‘zbek tilida vizual mediata’limga oid o‘quv-uslubiy qo‘llanmalar, dars ishlanmalari, onlayn resurslar va videodarslar platformasini yaratish. Bunda mahalliy va xalqaro ekspertlar hamkorligini yo‘lga qo‘yish.

4. **Fanlararo integratsiya:** Boshlang‘ich sinflarda san’at va texnologiya darslarida, yuqori sinflarda esa ona tili, adabiyot, tarix, informatika va huquq fanlari doirasida vizual kontentni tahlil qilishga qaratilgan mavzularni va amaliy topshiriqlarni kiritish.

5. **Ommalashtirish va hamkorlik:** Ota-onalar, OAV vakillari va keng jamoatchilik o‘rtasida vizual mediata’limning ahamiyati haqida tushuntirish ishlarini olib borish, "eng yaxshi media-dars", "feyklarni fosh qilamiz" kabi tanlov va loyihalarni tashkil etish.

Vizual mediata’lim – bu shunchaki qo‘shimcha mashg‘ulot emas, balki axborot urushlari va raqamli manipulyatsiyalar avj olgan davrda millatning intellektual xavfsizligini ta’minlovchi strategik ahamiyatga ega yo‘nalishdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Fedorov, A. (2019). *Media Education: Yesterday, Today and Tomorrow*. Moscow: ICOS UNESCO IFAP (Russia).
2. Buckingham, D. (2019). *The Media-Savvy Student: Teaching Media Literacy in Today's World*. Corwin Press.
3. Hobbs, R. (2017). *Create to Learn: Introduction to Digital Literacy*. Wiley-Blackwell.
4. Karimov, I. A. (2013). *Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch*. Toshkent: Ma'naviyat.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi PF-4947-son¹ Farmoni.
6. *Media Smarts* (Canada's Centre for Digital and Media Literacy). (n.d.). Key Questions for Analyzing Media Messages. Retrieved from <https://mediasmarts.ca>
7. *National Audiovisual Institute of Finland (KAVI)*. (n.d.). Media Education. Retrieved from <https://kavi.fi/en/media-education>
8. To'rayev, D. (2021). "Zamonaviy media makonda yoshlarning axborot iste'moli madaniyatini shakllantirish masalalari". *O'zbekistonda ijtimoiy-gumanitar fanlar jurnali*. №3.

Research Science and Innovation House